

Rehák Géza

PAP JÁNOS

Egy kommunista politikus gyermek- és ifjúkora a Horthy-korszakban

1994. február 22-én, egy keddi délutánon a lakossági bejelentésre kiérkező rendőrök holtan találták II. kerületi, rózsadombi lakásukon Pap János volt belügyminisztert, miniszterelnök-helyettest, az MSZMP Veszprém megyei bizottságának egykori első titkárát és feleségét – jelentette az MTI még ugyanezen a napon. A sajtóban megjelenő beszámolók szerint a szomszédok lövéseket hallottak, átrohantak Papékhoz, de a lakásba nem tudtak bemenni, mert az ajtót fotelekkel, ágybetétekkel torlaszolták el. A helyszínrre érkező rendőrök az erkélyen keresztül jutottak be és megdöbbenő kép tárult eléjük: „a férj és a feleség egymás mellett feküdt derékig betakarózva az ágyon, fejükből vér szivárgott. Mellettük egy TT pisztoly hevert.”¹ A helyszíni szemle megállapította, hogy az idegenkezűség kizárható, Pap előbb fejbe lötte feleségét, majd öngyilkos lett. A nyomozók nem találtak a lakásban búcsúlevelet.

A lakókörnyezetével korábban alig érintkezett a házaspár. A szomszédok visszahúzódo, ugyanakkor készséges embernek ismerték a korábbi párttitkárt. Egészen az utolsó hetekig, amikortól mintha üldözési mánia kerítette volna hatalmába. Szokatlan, különös hangokat hallott. Erről beszélt is a szomszédoknak, akik furcsállották az előzmények nélküli, zaklatott viselkedést. Az éjszaka csendjét nemegyszer segélykiáltások törték meg. Egy ízben a rendőrök, majd pár nappal később a mentők is megjelentek a lakásnál. A társasházban mindennapos beszédtemává vált, hogy Papéknál valami nincs rendben. Pedig a házaspár ekkor már több mint két éve háborítatlanul élt a főváros legelegánsabb negyedében.

Pap János 1956 és 1985 között Veszprém megyében gyakorlatilag élet és halál ura volt, korlátlan hatalmával nem egy esetben élt, több embernek idézte elő közvetve a halálát.² Leghírhedtebb tetteivel Brusznai Árpádot, az 1956-os őszi események sodrában az ő életét is megóvó, kimagasló klasszikus műveltséggel rendelkező tanárt a forradalomban való részvételéért gyakorlatilag kivégeztette.

Az 1985-ben visszavonult funkcionárius a rendszerváltásig békésen élte nyugdíjas éveit Veszprémben. Rossz érzést legfeljebb a nem olyan rég még kegyeit leső elvtársak gyors elfordulása okozott számára.³ A pártállami hatalmi és erőszakszervezet széthullását követően Pap teljesen egyedül maradt. 1989-ben Veszprémben lakossági fórumot

¹ *Hogyan lett öngyilkos a volt megyei első titkár? Pap János halálának rejtélyes körülményei*, Közép-Dunántúli Napló 1994. február 24.

² *A szomszédok „furcsa megnyilvánulásokról” beszélnek. Pap Jánosnak nem volt fegyverviselési engedélye*, Magyar Nemzet 1994. február 24.

³ „Ez mind funkcionárius, és úgy néz ki, hogy mind valamerre helyezkedni akar. Azt hiszi, hogy ő most beolvas a Papnak, akkor milyen rendes gyerek” – fogalmazott 1987 őszén, a vele készült interjúban. Pap János-interjú, készítette Kozák Márton 1987-ben, 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 106. sz. 271. (A továbbiakban az interjúra csak Pap János vezetékneve és az idézett oldalszám megjelölésével hivatkozunk.)

szerveztek korábbi tetteivel kapcsolatban, jogi felelősségre vonása azonban komolyan sem ekkor, sem később nem került szóba. Az őt ért zaklatások miatt⁴ mégis a fővárosba költözött, itt ismét zavartalanul élhetett és hódolhatott hobbijainak: a kertészkedésnek, az utazásnak, a vadászatnak.⁵

Tetteiért 1994 februárjában, az ő és felsége életét lezáró lövések eldördülésekor is legfeljebb lelkiismerete ítélőszéke előtt kellett elszámolnia. Utolsó útjáról a következőképpen számoltak be. „A temetések általában ünnepélyes szertatások. Gyászolók, beszédek, koszorúk, méltató emlékezések az elhunyra. Szerdán délelőtt olyan temetés volt Farkasréten, mely ugyancsak eltért a szokásostól. Nem voltak búcsúbeszéddek, nem szólt a gyászzene, nem csendült meg a lélekharang, nem voltak díszes koszorúk. A két urna körül néhány szál virág, az azokat vivő gépkocsi mögött mindössze heten, a férfiakon sötét szemüveg.”⁶

Bár mint említettük, a családi tragédia körülményei rendőrségi szempontból egyértelműen tisztázódtak, Pap és neje halála kapcsán különböző híresztelések keltek szárnyra,⁷ miként a párttitkár személyét már életében is legendák sora övezte. Számos mendemonda született több évtizedig tartó zsarnoki uralkodásának kisebb-nagyobb rémtetteiről, hatalmaskodásairól.⁸

Pedig „csupán” a Kádár-rendszer egyik tipikus vidéki politikusa volt, aki igen eredményesen valósította meg a korszak bürokratikus irányítási stílusát.⁹ Mégis, amíg Kádárra és az általa képviseltekre sokan nosztalgikus felhangokkal tekintenek vissza, Pap – a kádári politika hű kiszolgálója – már életében a szocialista diktatúra esztelenységét, brutalitását megtestesítő szimbólum lett.

Pályája igazi pártkarrier volt, az MKP-ba való belépésétől kezdve fokozatosan ívelt felfelé. 1947-től az Ajkai Hőerőmű párttitkára, 1948-tól ugyanitt függetlenített körzeti titkár. A megszerveződő megyei apparátusba bekerülve 1949-től rövid ideig az agitációs és propagandaosztályon oktatási felelős, majd 1956 októberéig az ipari és közlekedési osztály vezetője. A forradalom leverését követően 1957-től 1961-ig az MSZMP megyei bizottságának első titkára, 1961–1963 között belügyminiszter, 1963–1965-ig miniszterelnök-helyettes. Visszatérve a Veszprém megyei politika élére 1965–1985 között

⁴ 1991-ben betörték hozzá, a bútorokat összezüzták. Később rendszeresen bedobálták kövel ablakait. Lásd *Hogyan lett öngyilkos a volt megyei első titkár?*

⁵ A házaspár szerényen élt, de semmiképpen sem rosszmódban. 1993 telén például több hetet töltöttek a Kanári-szigeteken. Lásd *A Kanári-szigeteken Pap Jánosékkal*, Közép-Dunántúli Napló 1994. március 1.

⁶ Papra és az általa képviselt múltra senki sem akart emlékezni. A korábbi pályatársakat felvonultató utódpárt épp választási győzelemre készült. Vö. *Nem szólt lélekharang*, Közép-Dunántúli Napló 1994. március 12.

⁷ Egyesek egy titokzatos látogatónak tudták be pszichikuma hirtelen romlását, míg mások gyilkosságról, sőt politikai gyilkosságról beszéltek. Lásd pl.: *A szomszédok „furcsa megnyilvánulásokról” beszélnek*.

⁸ Legutóbb Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián munkájában jelent meg vele kapcsolatban, hogy „hatalmának demonstrálásaképp egy esetben a műemlékvédelmi felügyelőség szeme láttára robbantott fel egy templomot, anélkül hogy erre engedélyt kért volna”. TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990*, 1956-os Intézet – Corvina, Budapest, 2008, 102, 450.

⁹ Lásd A. GERGELY András: *A pártállam varázstanítása*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991, 62, 119–121, 126.

ismét a pártbizottság első titkára. 1958-tól 1985-ig országgyűlési képviselő, az országgyűlés honvédelmi bizottságának elnöke, 1959–1985-ig az MSZMP KB-nak is tagja.¹⁰

E tisztségeket valóban egy korlátolt, hatalmaskodásra hajlamos, önkényúrként irányító pártfunkcionárius töltötte be? Csakugyan elkövette Pap mindazt a büntetett, esztelenséget, amit a szóbeszéd a mai napig neki tulajdonít? Egyáltalán ki volt ő? Kit rejtett a megközelíthetetlen, félelmet keltő Pap János-kép? Milyen szocializációs közegből érkezett?

Jelen írásban a feltett kérdések sorából mindenekelőtt az utóbbira keressük a választ. Életének első szakaszát, elsődleges szocializációjának legfontosabb állomásait és meghatározó élményeit, lényegében felnőtté válása időszakát – mely döntően a Horthy-korszakra esett – személyes kalauzolásában kíséreljük meg nyomon követni. A tanulmányban tehát alapvetően Pap visszaemlékezéseire hagyatkozunk, így közvetlenül megismerhetjük élete általa fontosnak tartott mozzanatait, az azokkal kapcsolatos szubjektív értelmezéseit.¹¹

A gyermekkor és szociokulturális háttere

A születésünk pillanatától megkezdődő szocializáció első szakaszában – mindenekelőtt a család, a mikrokörnyezet közvetítésével – elsajátítjuk a társadalmi létünkhöz szükséges alapvető ismereteket és szerepeket. Jelen esetben e komplex tanulási folyamat egyik részterületével, a politikai szocializációval kívánunk foglalkozni, melynek során az egyén ismereteket, attitűdöket és értékeket sajátít el az adott társadalom politikai kultúráját, kultúráit alkotó tudáskészletből.¹²

Pap János 1925. december 23-án, Kaposváron született idősebb Pap János és felesége (leánykori nevén Somogyi Horváth Éva) második gyermekeként. Mivel azonban nővére még 1918 nyarán meghalt vérhasban, a szülők egykeként nevelték. Édesapja egy kis, alapvetően agrárnépességű belső-somogyi faluból, Ötvöskönyiből származott. Édesanyja rokonsága Berzencén élt, amely szintén belső-somogyi, akkoriban vegyes, magyar–horvát lakosságú kereskedő- és iparosréteggel rendelkező agrárközség volt.¹³ A szülők 1915-ben keltek egybe. Az I. világháború végéig Zágrábban éltek, idősebb Pap János itt szolgált vasutasként. 1919 januárjában tértek vissza a Somogyba, Kaposvárra

¹⁰ *Veszprém megyei életrajzi lexikon*, szerk. Varga Béla, Veszprém, 1998, 389.

¹¹ Persze az ilyesfajta elbeszélést számos, itt most részletesen nem ismertetett tényező befolyásolhatja. Figyelembe véve Pap sajátos helyzetét, korábbi közéleti szerepét, a kommunista mozgalomban eltöltött évtizedeit, bizonyosan egy többé-kevésbé megszerkesztett visszatekintésnek lehetünk részesei. Vö. LÁSZLÓ János: *Társas tudás, elbeszélés, identitás. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei*, Scientia Humana – Kairoz, 1999, 42–47, 56–58, 60–63, 74–75, 82, 112; EHMANN Bea: *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*, Új Mandátum, Budapest, 2002, 87, 95–96.

¹² Vö. ANNE MUXEL: *Az ifjúkor politikai moratóriuma = A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*, szerk. Szabó Ildikó – Csákos Mihály, Új Mandátum, Budapest, 1999, 106; DESSEWFFY Tibor: *Iskola a hegyoldalon*, Új Mandátum, Budapest, 1999, 85.

¹³ Pap mindkét felmenője tudott horvátul, anyai ágon pedig horvát származásának tekinthette magát. (PAP, 1–2, 4.)

egy menekültvonattal, mert „amikor a trianoni békeszerződésben a határokat kijelölték, akkor ők egyértelműen ide akartak tartozni”.¹⁴

Bár Zágrábban mindenük ott maradt, a semmiből talpra álltak, a korabeli színvonalon normális életfeltételeket teremtettek. Az apa a MÁV alkalmazásában, segédtiszként dolgozott, az édesanya, bár a kor kispolgári szokásrendje szerint háztartásbeli volt, a kert gondozásával, kézimunkával szintén hozzá tudott járulni a család megélhetéséhez.¹⁵ Pap narratívájában a szülői szorgalom hangsúlyozása mellett az ősöktől örökölt nyers természet, az önfejlés mint a paraszti származáshoz köthető elem jelenik meg.¹⁶ Mindazonáltal figyelembe véve az apa foglalkozását, a család körülményeit, Papék inkább „a kispolgárság alsó peremén” helyezkedtek el.¹⁷

Pap születésétől fogva 13 éves koráig Kaposváron nevelkedett. Ugyanakkor saját elmondása szerint Berzencét, ahol sok nyarat töltött illetve viszonylag gyakran megfordult, legalább annyira szülőföldjének tekintette, mint a somogyi megyeszékhelyt (PAP, 4). Berzence a gondtalan gyermekkor idealizált színtereként jelent meg, miközben az első kaposvári emlékeknek a gazdasági világválság adott negatív visszfényt. Ennek ellenére a visszaemlékezésben Kaposvár kapcsán is döntően pozitív momentumok kerültek felidézésre. Például egy látogatás a helyi cukorgyárban: „Első ipari élményem, apám [...] végigvitt a gyárban, kristálycukrot lehetett enni marokszám, és lehetett látni, hogy a lányok bent állnak térdig a kristálycukorban és lapátolják zsákba.”¹⁸ Jóllehet Pap a gazdagabbak játékeinak híján volt, izgalmas és érdekes „játszóteret” jelenthetett számára a közeli, tönkrement sör- és vasgyár, ahol társaival többek között öreg gépeket babrálhatott.¹⁹ Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a '30-as évek szerény körülmények között élő átlaggyerekeinek életét élte, de része lehetett olyan élményekben is, ami kevés kortársának adatott meg.

Mindemellett Pap több évtizedes funkcionáriusi múlttal a háta mögött a marxista társadalomkép frazeológiáját visszavetítve klasszikusan osztályokra tagolt társadalomként jellemezte gyermekkorá világát. Eszerint ők – a kaposvári és környékbeli egysze-

¹⁴ Az interjú elején Pap több példával is megvilágítja, milyen hazafias érzelműek voltak szülei. Amikor nővére meghalt – mivel szülei ekkor már látták, hogy Horvátország nem fog Magyarországhoz tartozni – édesanyja „nem jelentette be a halált, hanem bepólyálta, felöltöztette rendesen és éjszaka egy gyorsvonattal hazajött a halott gyerekekkel Berzencére, hogy Magyarországon temesse el” (PAP, 3). Édesapját pedig „Zágrábban is majdnem agyonverték, mert akkor már megtörtént, kikiáltották az elszakadást, és valami ilyesmit mondott a kocsirendezőnek, hogy addig nem dolgoztál a másik államnak, amelyiket utáltad, most legalább a saját rohadt államodnak dolgoznál, mert ide te akartál. Ezt sokan hallották, jöttek ki a műhelyből a munkások, úgyhogy futásra kellett fognia a dolgot.” (PAP, 8.)

¹⁵ „Úgy belém is rögződött, hogy valamit mindig kell csinálni, a kertben kell valamit ültetni, termelni, mert anélkül nem lehet hagyni egy földet, parlagon hagyni” stb. (PAP, 7, 2).

¹⁶ Eszerint a felmenők apai és anyai ágon is vállalkozó kedvű birtokos parasztok, de az ősök között pásztorok is voltak, akikről vagyont nem, csak a modoruk lehetett örökölni. „Semmi finomkodást nem örökölttem” (PAP, 1–2, 4, 7).

¹⁷ A szülők fő foglalkozását nem a földművelés jelentette, Pap nem élt huzamosabb ideig falun. Lásd RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz I.*, 1956-os Intézet, Budapest, 1996, 18.

¹⁸ Átéltette a MAORT-próbaűrásokat robbantásokkal, láthatott „négert”, részt vehetett a már akkor létező taszári repülőnapokon. (PAP, 11, 16, 18.)

¹⁹ Egyszer egy régi Benz teherautót sikerült beindítaniuk: „Benzint loptunk, aztán nekiment a falnak az autó” (PAP, 12).

rűbb gyerekek – együtt játszottak a „proligyerekekkel”, a kereskedőgyerekek külön „kasztot” alkottak, majd végül az úri gyerekek is elkülönültek.²⁰ „Köszönni kellett előre az ismerősöknek, tanároknak, nagyon belénk verték ezt az osztálytagozódást, és nem is lázadott ellene, mert istentől adott, vagy ősidőktől valóan természetesnek vettük bizonyos értelemben akkor is, ha az ember érezte, hogy igazságtalan” (PAP, 18).

Felmerül a kérdés, hogy Pap valójában milyen szocializációs tapasztalatokat szerezhett a társadalom „osztálytagoltságával” összefüggésben. Kialakulhatott-e esetében valamiféle osztályalapú frusztráció?²¹ Minden bizonnyal érzekelte a társadalom sajátos megosztottságát, ez az idézetekből is kitűnik. Véleményünk szerint azonban e jelenségeket gyermekként – részben mert a mindennapi társadalmi érintkezés részét képezték – nem élte meg olyan fokú társadalmi méltánytalanságként, amiből aztán esetében közvetlenül levezethető lenne a baloldali affinitás kialakulása. Erre enged következtetni, hogy emlékei között nem idézett fel olyan negatív élményt, ami közvetlenül társadalmi státusával függött volna össze. Épp ellenkezőleg, arra vonatkozóan említett példát, hogy adott esetben a „szerepek” felcserélődhetnek. Így lett az iskolában a szegényebb és sok vidékről bejáró diák között a helyőrségparancsnok fia – úri gyerek volta miatt – elsőszámú céltábla, akivel mindig mindenki kitolt (PAP, 13).

A politikai szocializáció alapjai

Pap János korosztálya, a későbbi kádári vezetés jelentős része esetében a politikával való első – közvetlen vagy közvetett – találkozás a Horthy-korszakra esett. A gyermek, mivel még nem képes a politika bonyolult világát átlátni, absztrahálni, nyilvánvalóan más-ként és mást tapasztal meg belőle, mint a felnőttek. Egy szimbolikus, a szülők és a közvetlen környezet által közvetített politikai térben él, melynek egyes előtte megjelenített jelképeit sajátítja el, és azokat kísérli meg ismereteihez illeszteni.²² Először a családban, majd az iskolában illetve társai között megtapasztalja, megtanulja, hogy a társadalmi viszonyokat különböző uralmi hierarchiák szövik át. Ebben a világban ráadásul többnyire ő az alávetett. Ennek megfelelően elsajátít bizonyos szerepeket, kialakulnak benne bizonyos attitűdök az autoritások iránt.²³

A hatalom képviselőivel kapcsolatos első negatív tapasztalat Pap esetében is az iskola intézményéhez kötődött. Balkezes létére jobbal kellett írni tanulnia, ami nehezen ment neki: „elverték a kezeimet, egy idegbeteg nő volt, egy rendőrfogalmazónak a felesége volt a tanítónő elsőben, meg talán másodikban” (PAP, 10). Ebben az esetben az „ideg-

²⁰ Figyelemre méltó, hogy nem tekintette magát „proligyerekeknek” – még ha korábban politikai kényszerből át is szerkesztette származásának narratíváját – megőrizte paraszti-kispolgári származástudatát.

²¹ Dessewffy Tibor munkájában a kommunista mozgalomhoz csatlakozás, a baloldali affinitás kialakulásának egyik lehetséges forrásaként foglalkozik az elsődleges szocializáció során „osztályalapú frusztrációként” megélt negatív tapasztalatokkal. DESSEWFY: *I. m.*, 79–98.

²² Vö. Annick PERCHERON: *Az egyén politikai formálódása = A politikai szocializáció*, 42–43.

²³ Annick PERCHERON: *Szocializáció és politikai szocializáció = A politikai szocializáció*, 13.

beteg” tanárnő a rendőr feleségeként „kétszeresen” is a hatalom szimbolikus közvetítőjeként jelent meg.²⁴

Természetesen a gyermekkori politikai szocializációnak csak egyik vetületét jelenti a főlé- és alárendeltség megtapasztalása. A gyermek még iskolás kora előtt megismeri közössége, országa megerősítő jelképeit, mítoszait, kialakul benne egyfajta kötődés ezek iránt.²⁵ A Horthy-kor pedig bővelkedett régi-új nemzeti szimbólumokban, Trianon érthető reakciójaként a revíziós gondolat a mindennapok részévé vált.²⁶ Némiképp meglepő, hogy a hithű kommunista funkcionárius Pap 1987-ben milyen élénken idézte fel ide kapcsolódó emlékeit.

Abban az időben az irredentizmus erős volt nagyon – emlékezett vissza. „Rendkívül büszkék voltunk, hogy Igló Kaposvár testvérvárosa, és az első elemitől kezdve a Nem, nem, soha szellem, a Csonka Magyarország, nem ország, egész Magyarország mennyország, Hiszek egy istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország feltámadásában – ezt mondtuk reggel, délben, este, evés előtt, evés után, ez volt a szellem.” „A bécsi döntések nimbusza, a bevonulások nimbusza, az a mámor. Én magam is gyermekfejjel az apámmal elmentünk Kassát megnézni vonaton [...] Ungvárra, Uzsokra felmentünk vonattal, az egyik vonattal mentünk, a másikkal jöttünk, ott lengyel határőröket láttunk, hiába, ez egy örömmámor volt akkor Magyarországon.” (PAP, 13, 21–22.)

A Horthy-kor hivatalos politikai kultúrájának másik fontos pillérét a vallás jelentette.²⁷ A majd mindenütt jelenlévő vallásos légkör ellenére azonban az egyház által közvetített nézetek és értékek befogadásában, az azokkal való azonosulásban jelentős különbségek lehettek.²⁸ Pap mindkét szülője a római katolikus felekezethez tartozott, édesanyjára úgy emlékezett vissza, hogy „nagyon vallásos” volt (PAP, 8). Édesapja viszont annak ellenére, hogy rendszeresen látogatták az istentiszteleteket, „átkozta a papokat, rossz viszonyban volt velük” (PAP, 6). Az apa antiklerikális megnyilvánulásai minden bizonnyal Pap esetében is gátolták a hitbéli meggyőződés kialakulását. Így a templomba járás számára inkább a megszokott kötelezettségek közé tartozott.²⁹

Az eddig elmondottak a politikai szocializáció hivatalos csatornákon közvetített, formális elemeit jelentették. Ezt az irányadó politikai kultúrát egészítették ki a szűkebb környezet által átadott tapasztalatok.³⁰ Pap apját „izgő- mozgó, mindig szervező” illetve

²⁴ Az iskolakezdeshez kötődő traumatikus élményt minden bizonnyal nem csak Pap élt állt, ugyanakkor az interjú későbbi szakaszában éppen ő fogalmazza meg, hogy az efféle tapasztalatokat nem egyformán dolgozzuk fel. „Pofonokat mindenki másként veszi. Van, aki egyet kapott életében, és ezért mindenkire haragszik, akinek keze van és tud pofont kapni [...] Az, hogy én most elkezdjem a Horthy-rendszert azon keresztül szidni, hogy énnekem a körömöttem hogy verte el a tanító néni akkor, amikor én balkezes voltam és nem tudtam megtanulni írni rendesen jobb kézzel, és aki akkor a rendőrfogalmazónak a felesége volt. Ezért gyűlölöm a Horthy-rendszert, hát ne haragudjon már.” (PAP, 134.)

²⁵ Lásd PERCHERON: *Szocializáció és politikai szocializáció*, 13–15.

²⁶ Lásd pl. ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*, Osiris, Budapest, 2001, 50–87, 157–186, 208–209.

²⁷ A vallásgyakorlat bizonyos csoportokban vagy kultúrákban fontosabb szerepet játszhat a politikai rendszer identifikációs jelenségeiben, mint a tisztán politikai szimbólumok elfogadása. PERCHERON: *Az egyén politikai formálódása*, 38; DESSEWFFY: *I. m.*, 99.

²⁸ Vö. DESSEWFFY: *I. m.*, 100–104.

²⁹ PAP, 14. Lásd DESSEWFFY: *I. m.*, 103.

³⁰ DESSEWFFY: *I. m.*, 79.

„törekvő” embernek jellemezte, akinek azonban részben a már korábban említett „modorából” fakadóan a politikával való közvetlen találkozásai nem alakultak szerencsésen. „Ami a politikai beállítottságot illeti, egy nagyon érdekes dolog, ő egy kicsit, olyan kis mokány magyar lévén, ki-kimondta a magáét, megmondta a véleményét, ezért már egyszer Zágrábban is majdnem agyonverték.” „Aztán egyszer valami olyat mondott Kaposváron, hogy ezt még a Kommünben is jobban csinálták, aztán néhány nap múlva beidéztek, és jól megverték. Ez benne egy életre megmaradt, ettől úgy volt politikával, hogy jobb nem szólni és távol lenni. Formálisan kormánypárti volt, egy vasutasnak annak kellett lennie.” (PAP, 6, 8–9.)

A Horthy-korszakban nem volt ritka az effajta szegényes családi politikai hagyomány közvetítése. A politika valósága a felnőtt lakosság jelentős része számára is távoli, elhárított világot jelentett. Azt a vidéki szociális-kulturális miliót tehát, amelyben Pap is felnőtt, a hivatalos kurzussal való formális azonosulás ellenére egyfajta közöny, passzív rezisztencia jellemezte. Ugyanakkor „a politikától jobb távol lenni” üzenetbe csomagolt negatív szülői tapasztalatok egyfajta burkolt ellenzéki séget is megjelenítettek. Pap szókimondó édesapja például – aki afférajait követően feltehetően nem mondott ki bizonyos dolgokat nyilvánosan – szűk családi környezetben hangot adhatott a hivatalostól eltérő álláspontjának.

Így válhattak a tanácsköztársaság helyi történései szintén Pap politikai szocializációjának részévé. Néha az „öregek sutyorogtak”, hogy mi volt a kommün alatt, amikor a szegényparasztok, munkások „valamit akartak, valami jobbat akartak”, aztán milyen kegyetlenségek voltak. Ennek következtében egyébként a környéken a későbbiekben is bizonyos fenntartás élt Horthy személyével szemben. Pap környezetében azonban nemcsak a tanácsköztársasággal kapcsolatban hallottak jelentettek rejtett, a későbbiekben felértékelődő baloldali kapcsolatot, hanem unokabátya személye is. Hosszú ideig „családi szégyen volt, ő volt a rosszfiú”, mivel egy vásárban lebukott röpcédulaosztásért, és kapott másfél évet.³¹ Összességében tehát a Pap Jánost körülvevő politikai szubkultúrának része volt egyfajta baloldali-plebejus szellemiség.

Ugyanakkor a gyermekkori politikai szocializációja során elsajátított baloldali attitűdök a kiskorú strukturálatlan politikai látásmódjából fakadóan nem kerültek feltétlenül konfliktusba a politikai kultúra családban, iskolában, templomban elsajátított hivatalos részével.³² Véleményünk szerint tehát a gyermek Pap esetében nem beszélhetünk olyan mértékű baloldali beágyazottságról, amely a kommunista mozgalomhoz történő későbbi csatlakozása meggyőző indokaként szolgálhatna. Hasonló társadalmi-politikai mikrokörnyezetben – a kurzussal való többé-kevésbé formális azonosulás mellett – egyáltalán nem lehettek ritkák a fent bemutatott alternatív politikai vélemények.

³¹ Azt azonban, hogy a marcali unokabátya kommunista párt tagja volt, életének az általunk vizsgált időszakában Pap még nem tudta. Ez számára csak később derült ki, arról azonban sajnos nem beszélt, hogy pontosan mikor. (PAP, 28.)

³² Gyermekkorban különböző, akár egymásnak ellentmondó vélemények, attitűdök élhetnek párhuzamosan, egymás mellett, lásd Annick PERCHERON: *A politikai szocializáció fogalmának története = A politikai szocializáció*, 71–72.

Serdülőkor és politikai szocializáció

Tizenegy–tizenkét éves korától a gyermek képessé válik a komplexebb megismerésre. Észleli, hogy bizonyos állítások ellentmondanak korábban elsajátított tudásának.³³ Miközben számtalan új tapasztalat és tanulási lehetőség adódik számára, igyekszik elszakadni korábbi közvetlen környezetétől, családjától.³⁴ Sor kerül az első tudatosodott konfrontációra a családban és az iskolában megtanult eszményített értékek, másfelől azon értékek között, amelyeket a fiatal a társadalmi és politikai rend valóságos alapjaként ismer meg. Mindez a vélemények újraelosztásához, az attitűdök, a politikai gondolkodásmód átalakulásához vezethet. A korábban megalapozott nemzeti és csoporttudat is absztraktabb kötődéssé válik, a kialakuló személyiség kezd beilleszkedni szűkebb csoportokba, politikai irányvonalakba.³⁵

Pap középiskolai tanulmányait, bár személy szerint szakmunkásnak, iparosnak vagy gépésznek akart menni, a kaposvári Somssich Pál Állami Fiúgimnáziumban kezdte meg.³⁶ Jöllehet a latint nem szerette, „rendkívüli megrázkódtatások” nem érték, élte kortárscsoportja mindennapi életét: amikor kezdett divatba jönni a Bocskai-kabát, ő is kapott, igaz csak konfekciót, levente volt, „és aztán lassan, észrevétlenül közeledtünk ahhoz az időhöz, nagyon sok mindent hallottunk Németországról, megmondom, érdekes módon sok negatívumot” (PAP, 14–20).

Feltételezhetően ekkortól helyeződött kapcsolata új alapokra Horváth Vendi unokabátyjával, a család korábbi szegényével. Ha a vonatkozó utalásokból megpróbáljuk rekonstruálni a serdülő Pap nagybátyjával kapcsolatos érzésvilágát, feltételezhetjük, hogy ő jelentette a világban helyét kereső, kamaszodó ifjúnak azt a társat, akivel egyre többet lehetett megtapasztalni a felnőttek világából.³⁷ A kialakuló új köteléken keresztül az unokabáty minden bizonnyal hatást gyakorolt Pap formálódó személyiségére, attitűdjeire.

Keszthely és a katolikus gimnázium

Pap János a gimnáziumi tanulmányait tehát Kaposváron kezdte meg, azonban 1939-ben nem várt sorscsapás érte a családot. Házuk lakástűz következtében leégett, értéktárgyaik odavesztek. Gyakorlatilag szegénysorba kerültek. Apja ekkor már nyugdíjas volt, anyja idegrendszerét megviselték a történetek (PAP, 22). Keszthelyre költöztek, Pap a he-

³³ PERCHERON: *A politikai szocializáció fogalmának története*, 70–73; Uő.: *Szocializáció és politikai szocializáció*, 15–16.

³⁴ A serdülő olyan pszichoszociális moratóriumot él át, amelyben lehetősége van elszakadni a múltban gyökerező értékeitől, szerepeitől, kapcsolataitól és én-képétől. Lehetősége nyílik arra, hogy aktívan kísérletezzon új értékekkel, szerepekkel, kapcsolatokkal és én-képekkel. Vö. LÁSZLÓ: *I. m.*, 96.

³⁵ A felnőtt identitás felvételének egyfajta beavatási aktusaként szemlélhető az ideológiai elköteleződés megindulása. (Lásd *Uo.*, 95–96.)

³⁶ A szülők ugyanis azt akarták, hogy fiúk gimnáziumban tanuljon tovább, érettségizzen, és életpályáját valamilyen hivatalhoz kösse. (PAP, 9, 22.)

³⁷ A közös természetjárások során például orvadászatoknak is részese lehetett. (PAP, 37, 40.)

lyi katolikus gimnáziumban folytatta tanulmányait.³⁸ A Balaton-parti város több vonatkozásban is jelentős változást jelenthetett a kamaszodó fiú számára. A már megszokott kaposvári mikrokozmoszból más miliőbe került, ahol új benyomások érhatték.³⁹ Ezen kívül a család megromlott anyagi helyzete, édesanyja idegkimerülése az otthon addig megszokott légkörét is megváltoztathatta.

Pap esetében nagyrészt a keszthelyi időszakra esett a serdülőkornak azon szakasza, amikor a fiatal immár érzékelve a vélemény és attitűdbeli különbségeket, mérlegeli az addigi szocializációja során tanultakat, személyes tapasztalatai alapján újraértelmez, szelektál.⁴⁰ Ennek során, úgy tűnik, a hivatalos politikai kultúra formálódó politikai személyiségében fokozatosan veszített a befolyásából. A gimnázium hitbuzgó légköre például inkább gyengítette, mint erősítette vallás iránti fogékonyságát.⁴¹

A vallásos atmoszférából fakadó kellemetlenségek ellenére keszthelyi időszakát is szívesen elevenítette fel.⁴² Saját bevallása szerint itt nyílt ki számára a világ, a jól felszerelt iskolában filmeket vetítettek, fizikai kísérleteket végeztek, sokoldalú lehetőség nyílt a szórakozásra, sportolásra.⁴³ Miközben nyilvánvalóvá vált, hogy vallásosan nem „muzikális”,⁴⁴ a gimnázium megerősítette természettudományos, műszaki elhivatottságát.

A keszthelyi évek emlékezetes élményét jelentette a találkozás az akkori magyar arisztokrácia javával Festetics György herceg 1941-es temetésén. Pap társaival díszsorfalat állt a gyászszertartáson. „Mi úgy voltunk, gyerekek, hogy nem tudtuk, hogy sírjunk vagy ne vessünk, mert a Horthy gyalog nem mutatott valami marha jól abban a tengerészruhában. Kicsit komikus figurának nézett ki, már akkor kicsit rogyant is volt, meg egy tengerész gyalog poroszkál, ez egy vicces dolognak látszott. Előtte a testőrök, aztán jött a magyar arisztokrácia, díszmagyar, öreg aggastyánok, ilyen görbe lábbal, csizmában nyáron, meleg volt, csizma, kacagány, buzogány, ez a szőrcsákó, izzadtak, gebedtek, a nagyasszonyok ebben a nagy brokátban. Ez úgy nézett ki, mint valami cirkusz, mikor vonul be egy városba, elől mentek a bohócok, utána az elefántok, aztán a szamarak meg a kutyák. Komolyan, bennem ez maradt meg, hogy ez Magyarországnak az ősi talajgyökere,

³⁸ Az egyházi iskola biztosíthatta talán az elszegényedő szülők számára annak lehetőségét, hogy gyermekük a kívánt színvonalon taníttassák tovább. Lásd DESSEWFFY: *I. m.*, 100.

³⁹ Visszaemlékezésében Pap szemléletesen festette le, mennyire más világot jelentett neki Kaposvár után Keszthely. (PAP, 23–25.)

⁴⁰ PERCHERON: *Az egyén politikai formálódása*, 23.

⁴¹ „Ez a szigorúan katolikus nevelés egyáltalán nem smakkolt nekünk, nekem végképp nem, aki egy más légkörből, imádkozni kellett reggel, imádkozni kellett délben, mondani az imát, én nem is tudtam ezeket az imákat elmondani, mert nálunk azért nem volt ez annyira szigorú.” (PAP, 24.) Az egyén ebben az életstádiumban érzékenyebb az olyan jelzésekre, amelyek egy csoport tagjaival vagy más csoportokkal való összetetésén alapulnak, és amelyek alapján önmagát megismerheti, kialakíthatja álláspontját a világ dolgairól. Lásd Robert C. ZILLER – William F. STONE – Robert M. JACKSON – Natalie J. TERBOVIC: *Én-más beállítottság és politikai viselkedés = Politikai pszichológia. Szöveggyűjtemény*, szerk. LÁNYI Gusztáv, Balassi, Budapest, 1996, 176–177.

⁴² „Nagyon meleg szeretettel gondolok vissza azokra a tanáiraimra [...] a Klempa úrra, aki franciánárom volt ötödikben, és akivel később Veszprémben, püspök korában találkoztunk, emlékezett rám, és beszélgettünk” (PAP, 22).

⁴³ „Itt volt egy csónakkikötője a gimnáziumnak, saját csónakokkal, vitorlással, motorcsónakkal. A vitorlavezetői vizsgát letettem, tehát egész nyáron gyakorlatilag ingyen, az iskola sportterületén a vízi sportokat, a papokkal együtt, tehát így ők jó kapcsolatban voltak a diákokkal.” (PAP, 22–24.)

⁴⁴ DESSEWFFY: *I. m.*, 100.

vagy hogy nevezték, nem tudom, de a fene megette ezt az országot, ne haragudjon, hogy ilyen kifejezéseket használok, de rendkívül groteszkül hatott az egész.” (PAP, 26.)

Végül keszthelyi tartózkodása alatt szerezte Pap első „meghökkenítő” tapasztalatát a háborúról. Ezt a Jugoszláviát megszálló német katonai egységek átvonulása jelentette. „És megjelentek a német csapatok [...] Számunkra ez megdöbbentő volt. Mi addig mit láttunk, magyar bakát gyalog láttunk. Hallottunk valamit a Botondokról, az új magyar technikáról. De akkor láttuk ezeket a nagy német terepjárókat, minden autón, minden motoron, oldalkocsis BMW motoron, gumiruhába öltözött, acélsisakos, géppisztolyos, szóval félelmetes benyomást keltettek [...]” (PAP, 26.)

Szeged – a Horthy István Vegyipari Középiskola

1941 szeptemberétől Pap János Szegeden, a Horthy István Vegyipari Középiskolában tanult tovább. Ezt megelőzően már egy ideje kereste Keszthelyen az érdeklődési körének inkább megfelelő továbbtanulási lehetőségeket, főleg a latintól való végleges megszabadulás reményében (PAP, 23, 25). Úgy látszik, ekkorra győzedelmeskedett akarata, a szülők is elfogadták, hogy fiuk a nemrég induló vegyipari középiskolában, műszaki irányban folytassa tanulmányait. A kiszemelt iskola egyrészt érettségit adott, egyetemi továbbtanulási lehetőséggel, másrészt biztos állást, középvezetői karriert ígért.⁴⁵ Mivel a család anyagi helyzete nem tette volna lehetővé a tanulmányok költségeinek viselését, a szülők példamutató odaadással eladták keszthelyi házukat, és fiukkal együtt átköltöztek Szegedre.⁴⁶

A Tisza-parti város Keszthely után ismét új szocializációs közeget jelentett, új benyomásokkal és ismerősökkel. Bár a szegedi idősakkal kapcsolatos visszatekintésben is megjelent az idegen környezetbe való beilleszkedés nehézsége, de csupán mellékes szálként.⁴⁷ A városban töltött négy év kapcsán sokkal inkább a „gondtalan” fiatalság meghatározó élményei bukkantak fel (PAP, 23, 29, 32). Sőt az ifjúkora legszebb éveit felidéző Pap szemszögéből a ’40-es évek elejének Szegedje – a korábbi Kaposvárral és Keszthelylyel szemben – nyílt, osztálykülönbségeket nem ismerő közegként jelent meg.⁴⁸ Olyan jellegű emlékek tehát, melyek osztályalapú frusztrációs élményről vagy abból fakadó szociális indulatról⁴⁹ tennének tanúbizonyságot, Szeged kapcsán sem kerültek szóba.

⁴⁵ A szegedi képzésnek a vegyipar kvalifikált munkaerejét kellett biztosítania. Ennek megfelelően egyrészt iparból átvényelt mérnökök, másrészt az általános műveltség elmélyítése érdekében gimnáziumi tanárok vagy a szegedi egyetem tanársegédjei oktatták a hallgatókat. Ahogy Pap megfogalmazta, a leendő magyar vegyipar középkádereinek nevelték őket (PAP, 30).

⁴⁶ Pap nyugdíjas apja elment egy közeli gazdaságba dolgozni. A kaposvári ház leégése után a szülők egyetlen reménye fiuk erón felüli taníttatása maradhatott. (PAP, 28–29, 32.)

⁴⁷ Szeged – elmondása szerint – egy egészen új, a Dunántúl után nagyvárosias világot jelentett számára, továbbá megjegyezte, hogy a Tisza-parti város társadalmában dunántúliként idegennek érezhették magukat. (PAP, 29, 32.)

⁴⁸ E szerint a szegényebb és tehetősebb diákok egy közösséget alkotva, együtt jártak színházba, táncolni az Iparos Körbe, fürdeni a Tisza-partra vagy éppen Palicsra. (PAP, 32.)

⁴⁹ A „szociális indulat” szókapcsolat vonatkozásában lásd PATAKI Ferenc: *A Nékosz-legenda*, Osiris, Budapest, 2005, 128.

A háború

Élete következő, elbeszélése alapján említésre méltó eseményei Déshez kötődtek, ahol 1943 nyarán, szakmai gyakorlaton vett részt a helyi cementgyárban.⁵⁰ Hamarosan az ország háborús részvétele Pap számára is közvetlenül érzékelhetővé vált, innentől a harci események alkotják a visszaemlékezés vezérfonalát.⁵¹ 1944 kora tavaszán előbb a német megszállást, majd a rendszeressé váló bombázásokat kellett tudomásul venni.⁵² Időközben folyt az esetleges bevetésre felkészítő levante-kiképzés, majd hamarosan megjelentek Erdélyből a front elől menekülők. 1944. szeptember 23-án elesett Arad, ekkortól a szovjet csapatok közvetlenül fenyegették Szegedet. Megkezdődött a város kiürítése (PAP, 35).

Papék végzős osztályát is behívták a kiegészítő parancsnokságra, és elindították őket gyalogmenetben nyugat felé. A következő nap estéjén már Kalocsán voltak. A Horthy-proklamáció október 15-én, Pakson érte őket. „Azt hittük vége és indulunk haza [...] aztán ott állt egy német gépágyú, gyorsan visszajöttünk, itt vannak a németek, ne ficáncoljunk különösebben, aztán estére kiderült, hogy oda az egész, menet tovább.” (PAP, 36.) Amikor a tovább menekülő csoport Somogyba ért, Pap elkérezkedett az őket vezető tornatanártól, azzal, hogy innen már ismeri az utat haza. Kapott egy nyílt parancsot, így szökve eljutott a kaposvári rokonaihoz. Azonban itt sem maradhatott sokáig, mert december elejére a szovjetek megközelítették a várost.⁵³ Abból a megfontolásból kiindulva, hogy jobb elkerülni az esetleges utcai harcokat, továbbállt és felkereste unokabátyját Marcaliban. Az ifjú elgondolása helyes volt, pechjére azonban a front épp Marcali környékén állt be három-négy hónapra.⁵⁴ Ezt az időszakot a helyi szőlőhegy prэшházaiban bujkálva, melékösvényeken és vadhajtásokon mozogva vészelték át kommunista unokabátyjával.

Több évtized távlatából Pap készségesen beszélt az ekkoriban véghezvitt akciókról, melyekkel a kritikus időszakban elkerülték a katonaszökevényként való felelősségre vonást, majd megmenekültek a szovjet hadifogság elől. „Mindig mentünk valamerre, mindig meg kellett győzni a falu végén álló őrséget, hogy most megyünk bevonulni, most küldtek bennünket ide, most küldtek bennünket oda.” „Aztán a legkülönbözőbb figurák voltak, volt, amikor a kórházban feküdtünk begipszelve a Vendi is, én is, semmi bajunk nem volt, csak az orvos ismert bennünket, agyongipszelt bennünket, kezem-lábam begipszelve, hogy el ne vigyenek a németek [...]” (PAP, 38.)

⁵⁰ A tizenhét éves ifjú a munkahelyi közeg megízlelésével szocializációja olyan újabb színterére lépett be, amely már teljes mértékben a felnőttek világát képviselte. A több vonatkozásban is újszerű, idegen világba való beilleszkedés minden bizonnyal Pap számára is kihívásokat jelentett. Erre enged következtetni megjegyzése, miszerint a munkások románul, az értelmiség németül, ő pedig egy szál maga magyarul beszélt. (PAP, 31.)

⁵¹ Szocializációjának illetve politikai szocializációjának a Horthy-korszak szokványos hétköznapjaihoz köthető szakasza így tizennyolc éves korára lényegében lezárult.

⁵² Az oktatás azonban a szokatlan körülmények ellenére tovább folyt. „Volt, hogy délután a laborasztalból a bombaszilánkokat kipiszkáltuk és dolgoztunk tovább, a berendezés fele össze volt törve, ott robbantak valamelyik aknába a közelünkben, ez egy ilyen időszak volt.” (PAP, 32–34.)

⁵³ 1944. december 2-ra meg is szállták Kaposvárt.

⁵⁴ „Belekerültünk a front teljes közepébe, de úgy belekerültünk, hogy délután elkezdtek lőni a falut Nagyberég felől, tüzérség meg aknavető, kimentünk a szőlőhegybe, nagy szőlőhegy van, borospincék, vidáman telt, aknák robbantak kívül, belül itták a nova bort, sok német katona volt.” (PAP, 37.)

A „felszabadulás”, a harcok megszűnte, bár elvileg a háború végét jelentette, a szovjet egységek megjelenésével újabb próbatételt vont magával. „Aztán úgy belejöttünk, hogy a végén az oroszoktól is megszöktünk. Mert a végén jöttünk haza, megvolt a felszabadulás, Kiskanizsán ért bennünket,⁵⁵ jövünk hazafelé, és egyik faluvégén [...] ott ülnek tíz-tizenöt az árokszélén ilyen félig civil, félig katona, csak azt kellett mindig váltogatni, a német csizmát lehúzni, és valami más csizmát felhúzni [...] álljunk meg, de nekünk kell sietni, nem baj, álljunk meg, kicsi robot, kell segíteni. Aztán a Vendi tudott velük beszélni szlávul, a bizalmukba férközni, nagyjából megértették egymást. Mi lesz a robot? Marhákat kell hajtani. Jó. Aztán egyszer csak mondták, hogy davaj, még egy falu, még egy falu, estére voltunk százötvenen. Akkor már betereltek bennünket egy ilyen iskolaépületbe. Azt mondja a Vendi bátyám, te, alighanem mi leszünk a marhák, akiket itt hajtani fognak. Az éjjel meg kell lépni, mert máskülönben az isten sem szabadít ki bennünket, ha tovább visznek minket. [...] Még volt ott Marcaliból egy ember, kiszúrtuk, hogy az iskola a sarkon volt, és hátrafelé a tanítólakás volt, és a spájzablakból kinéztünk, ott nem volt őrség. Mondjuk az ismerősnek, jöjjön, meglépünk. Elkezd sipákolni, nem, agyonlövik, meghal [...] Mi másnap reggelre otthon voltunk, az öreg három év múlva jött haza [...] Éjjel aztán többet ki nem mentünk az országútra, toronyiránt, erdőn-mezőn keresztül elkerültük az országutat. Harmadnap már szedtük össze nyilasokat meg a csendőröket Marcaliban, már rendőrök voltunk. Így változott a helyzettel a pozíció.” (PAP, 38–39.)

Azt, hogy Papék a szovjetek elől való megmenekülést személyes narratívájukban utólag egyfajta felszabadulássá értelmezheték át, merészségüknek és nem utolsósorban szerencsájüknek köszönhetőek. Pap emlékeiben tehát a háború történései döntően élményszámba menő kalandokként, unokabátyjával végrehajtott ifjúkori csínytevésekként jelentek meg. Bár tizenkilenc éves fejjel minden bizonnyal tisztában volt az események súlyával,⁵⁶ reflexiói nélkülülzik az erőszak – halottak, vér, brutalitás – traumatikus megtapasztalására vonatkozó tanújeleket.⁵⁷

A felnőttkor küszöbén

Miközben élete majd egy évig rendhagyóan zajlott, szocializációjának – a politikai identitás kialakulása szempontjából is – fontos szakaszába lépett.⁵⁸ A rokonával eltöltött három-négy hónap – e meghatározó időszakban – tovább erősíthette Papban az unokabáty

⁵⁵ Nagykanizsa városrésze. Ide 1945. április 1-jén vonultak be a szovjet csapatok.

⁵⁶ Erről árulkodik többek között a hazatérése körülményeire vonatkozó megjegyzése: „Azt sem tudtam, hogy melyik lábamra álljak, örültem, hogy nem lukasztották ki a bőrömet, és élve megúsztam az egész vir-csaftot.” (PAP, 43.)

⁵⁷ Lehetséges, hogy azon szerencsések közé tartozott, akiket valóban elkerültek a háború igazi borzalmai, de az is elképzelhető, hogy ő is, mint sok kortársa, a mindennapi élet szabályait felrúgó eseményeket egyszerűen a „szürrealitás világába” utalta. Lásd DESSEWFY: *I. m.*, 112–117.

⁵⁸ Ezen életperiódusban fokozottan jellemző a korábbi ismeretanyag transzformálása, újraértelmezése. Az egyén identitáskeresése közben fogékonyabbá válik környezete visszajelzéseire, útmutatására. Lásd MUXEL: *I. m.*, 100, 115, 118; DESSEWFY: *I. m.*, 23–24.

iránt érzett bizalmat. Végül is jórészt az ő helyismeretének, élettapasztalatának köszönhető, hogy a háborús eseményeket sértetlenül átvészelte. Sőt végső megmenekülésük harmadnapján már az átalakuló helyi hatalom képviselői közé tartoztak.⁵⁹

Ez a szituáció minden bizonnyal mélyreható élményt jelentett. Az addig elsajátított társadalmi, politikai tudás hasznavethetlenné vált. A család által egykor lesajnált rokonból egyik pillanatról a másikra a „jó oldalon” álló autoritás lett, ez önmagában igazolhatta kommunista kötődésének és elveinek helyénvalóságát. Pap ekkor közvetlenül érzékelhette az új társadalmi-politikai helyzet eléréését, ami elősegíthette korábbi ismeretei átértékelését, felülvizsgálatát.⁶⁰ Azonban mégsem ekkor és nem is kizárólag ezen élményei okán lett párttag, majd hitű kommunista.

A körülbelül egy éve tartó háborús eseménysorozat lezárultával visszatért Szegedre, hogy visszakanyarodjon életének a front elől menekülés miatt megszakadt periódusához. 1945 májusában már ismét a vegyipari középiskola óráit látogatta, majd június végén leérettségizett. Korábban elgondolt életprogramját követve haladt tehát tovább. Fő célkitűzése 1945 nyarán az volt, hogy sikeresen elhelyezkedjen kitanult szakmájában. Két lehetőség adódott számára. Technikusokat kerestek Ausztráliába, azonban mivel nem akart otthonától messzire kerülni, inkább az Egyesült Izzót választotta (PAP, 40–42).

1945-ben, közel húszéves korára élete és szocializációja első szakasza befejeződéséhez közeledett. A folytatás a munka és a felnőttek világába lépve várt rá. Időközben azonban egy korszak is véget ért. Pap János életének első, 1945 őszéig terjedő szakaszában is fel lehet fedezni tehát olyan momentumokat, impulzusokat, melyek utólag a kommunista mozgalomhoz való csatlakozása magyarázataként szolgálhatnak. Azonban véleményünk szerint nem a Horthy-korszakban átéltek jelentették későbbi elhatározásának döntő indítékait. A felidézett emlékek azt bizonyítják, hogy Pap sem úgy élte meg az időszakot, ahogy azt a későbbiekben a kommunista ideológia interpretálta. Életének a baloldali affinitás felé mutató mozzanatai inkább csak a későbbiekben értékelődtek fel, amikor visszatekintve kommunistává válása indokait kereste. Öngyilkosságba torokló életútja döntő eseményei, fordulatai – kezdve a pártba történő belépésével – 1945-öt követően következtek be.

⁵⁹ Így fokozottan azonosulhatott a rokon által képviselt mindennapi állásfoglalásokkal, politikai nézetekkel. Vö. LÁSZLÓ: *I. m.*, 96–97.

⁶⁰ Az elsődleges szocializáció lezárultát követően a másodlagos szocializáció során a korábban megtanultakat aktualizáljuk, az új kihívásokhoz illetve elvárásokhoz igazítjuk. Ennek az újraértelmezésnek az intenzitása függ attól is, hogy az új szerep és társadalmi közege milyen mértékben különbözik a korábbiaktól. DESSEWFFY: *I. m.*, 104.